

Szege György

A Santo Stefano Rotondo

Az égi-földi kommunikáció temploma és a „pécsi világörökség”

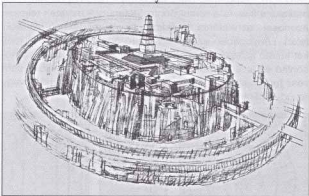
Amikor a 2000. évi Velencei Építészeti Biennáléra a Maróti Géza tervezte magyar pavilon elé megépítették az építés másik főművét, Atlantisz-rekonstrukciójának modelljét, az egykori zeneternem helyére pedig a római Santo Stefano Rotondo bejáráható makettjét, az volt a kiindulás, hogy az „atlantiszi szellemiség” más korokban is reinkarnálódhat. A kora keresztény római centrális bazilika és a diadalív 15. századi, pálos beépítése ilyen kor emlékét őrzi.

Platón és Atlantisz

Platón *Timaios*zában a Szókratész, Kritiasz és Timaios között, Atlantisziról szóló filozófiai beszélgetés akörül forog, „hogy milyen és mitéle emberekből álló állam látszanék... a legjobbnak.” (Timaiosz 17 a,b,c). Platón a szicíliai Tarentum póthagoreusaitól szerzett tudása birtokában több uralkodónál is próbálkozott a tökéletes állam megvalósításával. Keserű csalódások után alapította meg iskoláját az athéni ligetben. Akadémiaján olyan időkben keresték a jót, amikor a régi Athénak, a déloszi szövetségnek vége, a politika üzletté vált, az állam meggyengült. II. Philipposz hadai i.e. 347-348-ban – két évvel Platón halála előtt –, háborút indítva a makedón-trák partokról, lerombolták az Athénnal szövetséges Olümposzt. Az akadémia kapuja felett a legenda szerint tábla hirdette: „A geometriában járatlanoknak tilos a belépés.” Platón művében Szókratész csúfolja a költőket, kik a biztos tudás (episztemé) helyett valamilyen isteni megszállottságra (enthusiaszmosz) támaszkodva, a kellő szakmai ismeret (tekhné) nélkül halmozzák a képtelenségeket. Platón Szókratészének jámborságra, józanságra, barátságára vonatkozó tanítása épp azáltal rendezti el az addig nem meghatározott fogalmakat, hogy ideáknak, látható alakoknak (eidoszoknak), képek-nek tekinti őket. Platón szerint a visszaemlékezés (anamnézisz) az, amely a lélek halhatatlanságából eredően képessé tesz az örök, változatlan és testetlen ideáknak való részvételre (methexisz). Ma inkább C. G. Jung archetipusairól és a világ renjtét bensőben komponáló kollektív emlékezeetről beszélünk.

A legfontosabb idea, a jó a kiindulópontja a dedukciónak, ahonnan a konkrét felé gondolatban elindultak. A jó-ra való visszaemlékezés képessége a tudásszerzés egyik útja. Az erény, az igazság, mint a jó részei a közösségi kapcsolatokban megvalósítható értelmes konkrétumai az ember világlend által meghatározott létének. Az Akadémia platóni ligete laboratóriumi közösség a methexiszben alapuló magas tudás megszerzésére: a jó iskola őstípusa. A *Timaiosz* leírta régi időben a beszélők az eszményi állam égi-olümposzi kapcsolatrendszerére figyelnek – mert görögök. Az egyiptomi pap elbeszélése a szent törvényre való visszaemlékezés. Ám a görög hallgató már nem értette azt a képet, mely a világ kozmikus és földi erőinek egyensúlyáról szól: „mindnyájan ifjak vagytok lelkeitek; mert nincs lelketekben ősi hagyományokon alapuló régi képzet; és sem időkötő szűrés ismeret. Ennek oka pedig a következő: sok és sokféle pusztulása volt már az embereknek és még lesz is: tüdőtl és víztől a legsúlyosabbak, de ezer más okból enyhébbek is... Az istenek a földet vízzel ártászták el, és úgy tisztították meg, a hegylakó pásztorok menekülnek meg, de vároisaitok lakóit a folyamok a tengerbe sodorják: a mi országunkban sem akkor, sem máskor nem folyik felülről víz a szántókra, hanem ellenkezőleg, természetből fogva mind alulról jön fel.”¹ (Timaiosz 22 c,d,e, kiemelés Sz. Gy.)

Az egyiptomi papnak templomaikba írt történelemről szóló jelképes beszéde az athéniaknak azt jelenti, hogy a folyamatos túlélő tudás, az emlékezet: érték. Erre áldásban kevéssé részesülve, figyelmen kívül hagyják a jelképet, melylyel a pap a földi-földalatti erők respectusára int. A kényes egyensúly semmibe vétele okozta Atlantisz – és vele az elbeszélésben a „9000 évvel korábbi”, képzelt Athén – pusztulását is. „De midőn az isteni rész tűnkedett el bennük, mert gyakran, és sok halandó elemmel keveredett, s túlsúlyba került az emberi jelleg, nem tudva már jelen javaikat elvi-

MARÓTI GÉZA: VÁZLAT ATLANTISZ CITY AKROPOLISZÁHOZ

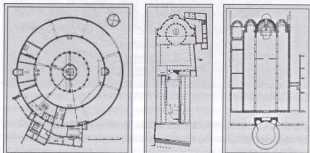
selni, elkorcsosultak, s éles látású ember szemében bizony hitványnak látszottak, hisz’ legbecesebb értékeiket elvesztették.” (Kritiasz 120 d,e)

A platóni életmű értelmezése mindig attól függ, hogy azok, akik éppen foglalkoznak vele, át tudják-e lépni koruk korlátait. A görög kultúra és nyelv történelgileg meghatározott, de szerzőktől is függő – a bibliai héber-araméusokhoz hasonló – sajátossága a szavak többletjelentése. Az utókor könnyen félreértette a szövegeket, különösen azután, hogy Justinianus császár i. sz. 529-ben bezáratta az athéni Akadémiát. A történettudomány a római körtemplom építése és athéni Akadémia zárása közötti egybeesést az európai művelődés korszakváltásaként jegyzi. Ebben súlytalanok voltak a kora keresztény és pogány eszmék egymás mellett élésének szakadai. Mert a politikus Justinianus azt is mondta: „Platón tanítása nem idegen Jézusétől”.

Erre az átmeneti kora esik egy különleges római templom, az ókeresztény Santo Stefano Rotondo alapítása. A templomról Ifj. Gerő László művészettörténész 1944-ben átlagos tanulmányt publikált², amelyben megkísérel az épület homályba vesző, korai történetét felderíteni, teljes képet adva kései hányatott sorsáról. Egyesek császár mérszárszékét és húspiacot (macellumot) – mely már Néror idején itt állt volna – látnak a kör alakú házban,³ amit csak az 5. században szentelték templomná. Akárcsak a Pantheon, melyet az első keresztény császárok bezártak, majd az 537-es gót dúlás után 28 széken vitték át

A Santo Stefano Rotondo

Ide a katakombákból a keresztény mártírok csonterekyéit és S. Maria Martiri Rotondo néven templommá alakították. Más nézetek szerint a Santo Stefano keresztény eredetű épület, melyet a Szent István protomártírról elnevezett, Konstantinápolyban nyom nélkül megsemmisült templom mintájára egy bizánci születésű római polgárraszony, Galla Placidia építtetett Rómában, és i. sz. 427-ben ugyancsak István néven szentelte fel, nagynyanya nyughelye emlékére. Placidia asszony járt Jeruzsálemben is, ahová Glük⁴ szerint a fent említett nagymama (bizonyos Eudokia) ugyancsak templomot építtetett. Ide – és nem Konstantinápolyba – temették volna őt és az unoka Placidia testvérét is. Eudokia zsermélye a hid Gerdnél, amely a jeruzsálemi kereszt alakú és a konstantinápolyi-római rotondo forma között etimológiai kapcsot kínál. A Santo Stefano e két alaprajzi típus egyesítésével magyarázatul szolgál a Celio hegyre (beszélő név) épített, Krautheimer hosszaház-szerű és kórforma temploma. Wulff és Gerstner⁵ a jeruzsálemi Szent Sír Templom – eredetileg teljes kórforma – hátsó épületrésznének másaként írják le a római Santo Stefanót. A méretek teljesen azonosak, az elterítés az akkori könyök mértékben jelentéktelen. Lényegében azonban a Geró által is hivatkozott fenti két kutató száz éve megrekedt a keletkezés-kérdés összehasonlító és leváltári adatainál. Az új ásatások értékelése sem vesz tudomást az atlantisi és püthagoreus hagyomány vagy az üdvtörténet köreiről.⁶

1. A RÓMAI TEMPLOM ÉS A KOLOSZTÁR ALAPRAJZA GERÓ LASZLÓ 1944-ES KÖZLÉSE ALAPJÁN, 2. A JERUZSÁLEMI SZENT SÍR TEMPLOM ÉS ROTUNDÁJA KRAUTHEIMER REKONSTRUKCIÓJA NYOMÁN, 3. A TORCELLÓI BAZILIKA ALAPRAJZA ANTONIO NIEFO UTÁN, A FÉKETE FALŰVÖK AZ APSZISBAN ÉS A KERESZTELŐMÉDENCET BEFOGADÓ HOMOLÓFAISZBAN A 7. SZÁZADBÓL

Atlantisz és Jeruzsálem

A Santo Stefano Rotondo keletkezéséről a kutatók véleménye eltérő, de abban egyetértenek, hogy keleti, bizánci, talán jeruzsálemi minta után épült. Így egyesíti alaprajzában a kereszt- és gyűrűformát, de a diszkrét képek is a keleti és nyugati – zsidó/ókeresztény, illetve római katolikus – jelképek színtézisére törekszenek. Magyarázati: megkerülhetetlen valótörténeti hagyomány, hogy a középkorban egyre inkább két Jeruzsálemtől beszélnek. Az egyik valós város, azzal a Templommal, amit Dávid a föníciaiakkal építtetett i.e. 1000-930 között, ott, ahol az angyal megjelent neki. A földi város, melyet az üdvtörténet a Templommal azonosít, i.e. 660-ban asszír, 550 körül új-babilóniai, 500 körül perzsa támadás áldozata lett, 323-ban Nagy Sándor, 300 körül a Ptolemaioszok igázták le. Még i.e. 198-ban jöttek a Seleukidák, 169-ben Antiochus rabolta ki és Zeusznak szentelte a templomot. 117-ben kezdődött a római birodalom hosszú megszállása. Jeruzsálem Nagy Konstantin alatt lett ismét a keresztény történet

színterévé, templomai ekkortól lettek zarándokhelyek. 565-től a bizánciak uralták, 740 táján már az arabok. 1091-ben rövid időre keresztések jöttek, a Nagy Szólimával emeltette mai városfalak már a török uralom jelképei. E fallal lett 500 évre a zsidó diaszpóra és a kereszténység számára is Jeruzsálem Templom-hegye (a világköldök) elérhetően.

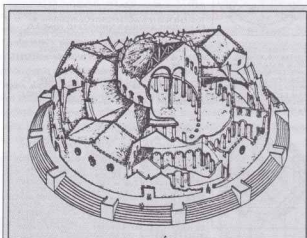
A másik város, az üdvtörténet szférájában egyre inkább újra körvonalazódó bibliai Mennyei Jeruzsálem képzete építészeti programként a középkori templomok mintájával szolgált, már a római S. Stefano Rotondának is előképe. A zsidóknak Jeruzsálem a szépség koronája (Kabbala), ahol Isten dicsősége ragyog (Zsoltárok 49.2.), ahová tölmernek az Úr nemzetségei (121.4.). Mind az Ó-, mind az Újszövetség állítja, az égi Jeruzsálem majd drágakövekből épül meg. Ézsaiás szerint ott majd farkasok és bárányok együtt legelnek (Ézsaiás 65. 25.). Ézélik látomásában élő víz folyik körben a város körül, és a neve így hangzik: lrt lakik az Isten. (40.41.42.) A Mennyei Jeruzsálem szellemi, örök-kevaló építmény, emlékeztet az jóvőkép, tradíció és utópia. Az i. sz. 494-ban megkezdett ravennai San Apollinare Nuovóban a mozaik ezt az arany várost ábrázolja. A 7. századi, szintén ravennai San Apollinare in Classéban Mózes és Ézsaiás a négy evangélistával együtt állja körül a Paradicsom Jeruzsálemét. A 12. századi római Santa Maria in Trasteverén az apszis mozaikját Hierusalem bástyái, tornyai és főtemplomával – mely Isten római San Clemente mozaikkép-városában ott a kakas, a szellemi éberség vagy az Ószövetségben a Pészach hírnöke.

A földi mozaiktechnika és a Mennyei Város drágakő építményei között oly erős az analógia, hogy ez a képalakítási mód szinte máigukis építő cselekménynek tűnik. Egy 20. századi „látó”, bizonyos E. F. Strohm⁷ az Akasha Krónika „olvasva” lefesti az egykori Atlantiszt, és főtemplomával – mely Isten lakhelye – jellemzi az „államot”. 12 koncentrikus körről beszél: 12 drágakő oszlop áll mindegyik körben, 12-12 könyök távolságra egymástól: ametisztből, hyacinthból, krizopánból, topázból, beryllből, krizolitból, sarderből, sardonyxból, smaragdából, kalcedonból, zafirból és végül jaspisból. Ezekhez egy-egy angyalt rendelt az Úr. Ők Atlantisz kiválasztottjai együtt kommunikálnak a Föld köveivel. A (drágakővel) eltérő rezgészámat a ritusban összegeve (számmágia) elér a harmóniát, a gyógyulás csodáját. A 12x12=144-es szám János Jelenéseiben 144.000 kiválasztottról, 12 törzs 12x12.000 emberéről szól. A keresztény számmisztika szerint pedig 1+4+4=9: ez a teljesség száma. 9=3x3, ez az Atya, Fiú/Logos, Szentlélek hatványa.

Platón és a Santo Stefano Rotondo

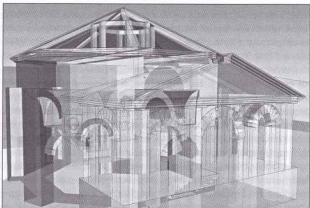
Egy másik 20. századi kereső-kutatót, Ritz Sándor S. J. magyar jezsuita testvérét a rend az 1970-es években kertet művelni irányította a Santo Stefanóba. Intuíciója és évtizedekig tartó munkája alapján – módszerét ma már a tudomány vizuális antropológia néven ismeri – kapcsolatot keresett az Újtestamentum szövegének számkódja (a Biblia szám-kódjának léte mára nem vitatott) és a Santo Stefano alaprajzi sajátosságai, a gyűrűk, az oszlopok helyzete, száma, méretei, arányai között. Több könyvet is publikált⁸, de mind az egyház, mind az építészettörténet – tudományos jegyzetapparátus nélkül – számára eretnek maradt. A templom tudós kutatói mindaddig figyelmük kívül hagyták felfedezéseit, amit a legutóbb végzett feltárások igazoltak. Egyik felismer-

a középrészbe a háromives keresztfalat, a nagy súlyú, 23.40 méter feszítávu, bizonyára lehajló tető alátámasztására.” – írja idézett munkájában Gerő.⁹ E restaurálásnak a longobárd Aisztuif király (745-756) barbár rombolásainak következményeit kell felszámolnia. Másútt¹⁰ viszont Gerő azt írja, hogy V. Miklós pápa (1447-1455) restauráltatta ily módon a templomot, hogy a már oda telepített magyar pátos szerzetet megsegítse. Nem kizárt, hogy kétszer is így tettek... Az eredetileg 12 magyar pálos 1404-ben (IV. Ince pápa alatt) érkezett ide, idővel számban, javaiban megfoglyalkozott. A templom teteje beszakadt és csak 1548-ban, VIII. Ince pápa alatt javították ki, de már a külső harmadik körfolyosó nélkül. Annak oszlopait V. Miklós valahol másútt Rómában újrahasználta – hogy pontosan hol, arra a fotogrammetria adhatnak választ.

A SANTO STEFANO ROTONDO AZ 1500 KÖRÜL BEÉPÍTETT REKESZTŐFALAL. VARGASZNYI ÉVA RAJZA

Vajon az egyre pontosabban összeállítható, levéltári adatokkal is alátámasztható reneszánsz és újkori kronológia e pontjain mit vannak fehér foltok? Ha tekintetbe vesszük, hogy a pálosok magyar remete-szerzetet a tatárjárás utáni szellemi újramezőskor Özséb (?-1270) esztergomi kanonok 1246-ban kezdte szervezni, és 1263-ban alapította, feltehetően olyan emberekből, akik a pusztulás elől menekültek a természetbe és ott a belső meditáció útján járva újra rátalálhattak a föld gyógyító erőire, akkor egy új hipotézis merült fel. Az égi és földi – jin és jang – erőket harmóniába rendező fehér barátok pálos rendje a Balaton-felvidéken, a Pilsben kolostorok láncolatát építette. Feltételezhető az is, hogy ezt a tudást a gyorsan erősödő rend Rómában hármás diadall formában „építette be” a Santo Stefano középső gyűrűjébe. Lehetőleges, hogy a pálosok sorai közt, már a barlangok mélyén is, olyan halálirítélt templomosok is menedéket találhattak, akiket Szép Fülöp az 1310-es évek elején Európa-szerte legyilkoltatott, miután a templomos lovagrendet V. Kelemen pápával 1312-ben kiátkoztatta. A túlélő menekülők a pilszi remetéknek, majd a pálosoknak is átadhatták azt a „titkos tudást”, amit a kereszties hadjáratokon, a Szentföldön szerzett platonikus könyvekből megismerhettek, mely birtokában a hatalmas katedrálisok megépülhettek. Tény, hogy a templomos hagyományt továbbörözó portugál Krisztus Lovagrend a 15. században, e tudás örököséként éri el a nagy földrajzi felfedezéseket: hiszen nemcsak a legelső felfedező

A PÉCSI V. SZÁMÚ SIRKAMBA EGYIK REKONSTRUKCIÓS TERVE

hajtó indítója, a Tengerész Henrik néven ismert herceg, hanem Vasco da Gama testvére, Diego da Gama is e rend nagymestere. A Szentföldről hazatérő templomos kolostor Tomarban (1160) Krisztus Lovagrend néven a 15. században újjalakuló templomosok központja.¹¹ Gótikus konventükhöz épült meg 1529-ben a páratlan, tengermélyből fölmerülő épületlet idező kórusomlokzat: a tengeri élővilágot mintázó egyedülálló plasztika, mely közvetve alátámasztja Maróti Géza hipotézisét az Atlantisz pusztulását túlélők Jeruzsálembe menekített tudásáról.¹² Eme atlantiszi-púthagoreus szellemiség a 16. században Európa-szerte tapasztalt újra felbukkanásához hozzátartozhattak a portugál Krisztus-lovagok és pálosok is, ugyanúgy, mint a római magyar pálosok. Az is tény, hogy a pálosok Szentá megahaladó számú európai kolostorból tizenöt Portugáliában állt. És úgy tűnik, hogy a Pápa egyházi és mediterrán gazdasági érdekeivel a tengerentúli vonal szemben állt, és dokumentációjának fehér foltjai nem az idő pusztításának véletlen műve.

Energia és emlékezet

Arra a hipotézisre, hogy a hagyomány és az utópia, a pogány tradíció és az utolsó ítélet Paradicsoma geometriai értelemben összegezhető, ikonográfiailag süríthető egyetlen templomban, a római Santo Stefano Rotondo mellett a másik példa a velenicei Torcello 7. században épített bazilikája. Itt az aitemplom fölé épített exedra antik görög színházat formáz. A szemközti kórusfal nagymozaikja talán a keleti (részben persza) és nyugati Paradicsom-, Purgatórium- és Pokol-fogalmak rendkívül erős hatású, expresszív, mégis harmonikus látomása. Föld és Menny, a pogány és keresztény szakralitás jelképes pólsai között áll a gyülekezet: virtuális centralitás-élmény fogja körül. A kórusfalon kívüli: az antik idők kerek foglalatú forrása – később keresztelömedence – szinte balenő a templomba. A szentélyt és a hajót elválasztó rekesztőfal reliefje az örök élet jelképeit mintázza. A rekesztőfal erős, jól mérhető földenergia-vonalon áll. A kapcsolódó szószéket valamilyen okból durván károsítva, pánikszerű sietséggel megduplázták – pár méternyire, új helyen építették fel ismét –. Itálan hogy a balkon ismét rákerülhessen egy időben megváltozott helyzetű erővonalra? (A római Santo Stefano-ban a legújabb – a német rekonstrukció során készült – padozat vastraverz-hálója ma lehetetlenné teszi a földörök mérését, és a templom építé-

szeti kialakításában – építések – meghatározó geomantikus tényezők vizsgálatát.) Velence és Torcello „Isten dicsőségére” történt alapítása a mi tatárjárásunkhoz hasonlítható korábbi vész miatt – Attila seregei elől – a mocsárba menekülők műve. E csodás lagünavárosok a legnagyobb veszély mélységeiből felmerülve épültek meg. Torcellót valamely okból a 16. században elhagyták lakói, és mára a templom szűk környékétől eltekintve a víz teljesen ellepte az egykori település földjét.

Figyelemre méltó, hogy mint a legtöbb templom, a velencei templomok és a római Santo Stefano is csonterekléklyék imádásához kapcsolódik. A tatárdulás után megerősödő pálosok 1381-ben megkapták Remete Szt. Pál ereklyéjét, amelyet Nagy Lajos Velencéből Magyarországra hozott és a budai Lőrinc pálos-monostorban őriztetett. Bár a kereszténység tiltotta a pogány (csontok mágiájához is kapcsolt) geomantiát, de a szent csontok jelenléte mégis hitelesíti az ősi szent helyeket: a kereszténység így közvetve szublimálta az őstudást. Más közéleti szerint a szent hely mágius kereső rítusa a részleges feledésben mégis tovább élt.

A Santo Stefano különleges sajátossága Szent István protomártír és a mi Árpád-házi Szent Istvánunk tiszteletének egymásra épülése. A templom jelenlegi külső falát – melynek felülete a korábbi oszlopok nyílásainak már említtet, 16. századi befalazásával alakult ki – freskókkal díszítették. A Szent István protomártír életét bemutató jelenetek között a magyar pálos jelenlét felására ott vannak a magyar Szent István-legendák képei is, összemossa a névadót és a magyar szentek tiszteletében első helyen álló tiszván királyt.

Hipotézisünk szerint a pálosok „érzékenysége” a templom szent geometriáját szinte a kor négyzetűségével oldotta meg a diadalív beépítésével: Platón síkbeli geometriájából kilépve, az elvi paradoxont térbe emelve oldotta meg – száz évvel megelőzve az antik építészeti elvek nagy keresztény mesterének, Francesco Borromininak térbeli matematikai tervező módszerét.

Hanyatlás és remény

A 18. század végén a felvilágosodás forradalmi építészete is visszanyúlt Platón geometriájához, majd a 19-20. századi nagyobb épületkomplexumok terveiben is szublimálni próbálták a mítikus történelmet. Nem csak Maróti Géza Atlantisz-tervére gondolhatunk. Egy szabadkőműves indítottságú amerikai birodalmi építészeti kísérlet a már kiüresedett szimbólumok segítségével kísérlet meg felidézni a vágyott aranykort. F. W. Smith Washingtonban tervezte megépíteni a nyolc civilizációt – egyiptomi, asszír, görög, bizánci, lakóepkori, szaracén, kelet-indiai – reprezentáló városnyi lakóegyüttest, amelyet különös módon egy elpusztult város, Pompeji formának másolatával kívánt összefogja a 19. század elején. F. Helme és H. W. Corbett Philadelphióban akarta újraállítani Salamon templomát a Függetlenségi Nyilatkozat 150. évfordulójára. Valójában W. Ketchner emberöltőt kitévő kutatásai alapján dolgoztak. R. Owen is valami hasonlót gondolt, amikor a 19. század elején New Harmony mintegy 300x300 méternyi területen, a Szent Város átértelmezett formájában akarta megépíteni. Pennsylvániából ebbe az indianai új városba kívánt visszavonulni barátaival. S. Whithall építéssel 2x2 méteres modellt is építettek.¹³ A 20. századvég teoretikus, spekulatív építészete, a Derrida-Eisenman féle dekonstrukció elvei szin-

tén Platón *Timaiosz*ából és a sivagyi sátortemplomból, ill. Salamon Templomából indulnak, de a megépült formákban a tradíciót elfedi az utópia.¹⁴ Az 1996-os Velencei Biennálén Leon Krier évtizede érlelt Atlantisz-tervet mutatott be, melynek funkciója valamiféle világmentő tanács szállodavárosa.¹⁵ Az ideális város, az új Atlantisz, az új Jeruzsálem hol vizionárius látomásként, hol mágius célú templomként újra és újra felbukkan az építészettörténetben. Geometriája épp az emberi nemet sújtó válságokban mutatkozik örökérvényű formának: a bajban a remény a legkreatívabb erő. Maróti Géza a faszálódó 30-as éveket Atlantisz rekonstrukciójával és az ahhoz alapul szolgáló kultúrtörténeti kutatással töltötte. Munkájában a humanistákra és a rombolás erőire (a trogloditákra) osztja jó és rossz szerepeit – akkor szükségképpen és erősen náciellenes hangú művének csak német nyelvű változata maradt fenn az Építészeti Múzeumban. (A talán szókímódóbb angol változat azóta is lappang valahol Angliában, ahová azt családja szerint kiküldte.) Az általa városléptékben megfogalmazott gyűrűs szerkezet rekonstrukciós terve (Iparművészeti Múzeum) a Föld erőt egyesíti, és ezek energiáinak hatására az ott élők kommunikációja képes megőrizni a harmóniát. Épület léptékben a Santo Stefano gyűrűjű ugyanezt tudhatták: az oltár felé fordulókké kényvájásra álvá egymással, összefogtak megvalósítani a Föld és a földi ember isteni békéjét.

Összefoglalva, a római Santo Stefano Rotondo két szempontból is fontos eleme a magyar kiállításnak. Egyrészt őriz valamit az atlantisi mítikus tudásból: ótos gyűrűs szerkezete, az angyalok Atlantiszának városmértő geomantikus ideája itt ember léptékben jelenik meg. A templom centrális alaprajza egyszerre a bizánci és a jeruzsálemi tradíció típusa, ugyanakkor a kereszt gyűrűnkben történő megjelenítése ezt a nyugati, a római mintával ötvözi. Másrészt egyelőre a térbeli hatású a középtérbe otlág épített háromnyílású diadalív: a hosszsház és a centrális egyesítésével, út és megérkezés szintézisével felel a szakrális építészet dilemmájára.

Térbeli rejtélyének egy atlantisi és egy magyar vonatkozása is a velencei kiállítás koncepciójához fűzi a tptomot. Lehetséges, hogy az V. században a templomba – Platón éppem feloszlatozt athéni akadémiájának tudósai – beépítették az atlantisi szent geometriára vonatkozó tudás kódjait, amit Ritz Sándor a görög nyelvű Biblia keresztény szellemű dekódolásával megfejtett. A másik, magyar vonatkozású lehetőség, hogy a középal megépítésének teljesen eredeti koncepcióját a magyar pálosok vitték tovább, akik több szálon is az atlantisi tudásból merítették a szokatlan és rendkívüli jelentőségű építészeti gondolat megfogalmazásakor. Így érthető a neoptatonikus olvasat is, amit a templom nemrég elhunyt kutatója, Ritz Sándor S. J. kínál: „Templomunk bár a múlté, de sohasem változhatik múlttá, mert az Isten szavát képviselő Szentírászt olvashatjuk le róla.”¹⁶

Epilógus:*

az V. számú pécsi ókeresztény sirkamra

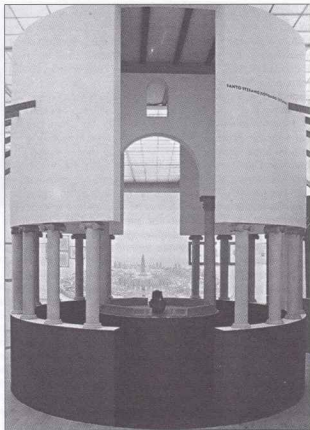
A 7. Nemzetközi Velencei Építészeti Biennálé főkurátora, Massimiliano Fuksas által meghirdetett jelmondatra („Kevesebb esztétikát! Több etikát!”) válaszoló magyar katalógusban (*Mi vagyunk Atlantisz!*) megjelent szellemtörténelmi szöveg jelen közlését két aktuális esemény is indokolja. Az egyik: a most láthatóvá lett egyik pécsi ókeresztény épít-

A GOETHEANUM KORAI VÁLTOZATÁNAK MALSCH-BAN MEGÉPÜLT MAKETTJE ÉS ALAPRAJZA

mény, az oktagonális alaprajzú V. számú sírkamra rekonstrukciója a római Santo Stefano fent leírt, pálos építésű centrális rekesztőjét idézi. Az analógia azonban nem csak téri. A természet-ikon hitbe emelése régebbi kislérlét. A patrisztikus kor ókeresztény teológiája kettős értelemben is „naturalis”: a természetről/kozmoszról szóló bölcséletet Julíanus császár élesztette újra („theologia civilis”), de végig nyomom követhető a 2.-4. századi ókeresztény iratokban, az apokrif világban. Az ariánus másképp-gondolkodók szerint a Fiú lényege nem hasonlítható az Atyához. A niceai I. (325), majd a konstantinápolyi II. (381) egyetemes zsinat által véglegesen elítélt Arius tanait követők egyik székhelye Valéria tartomány jelentős püspökvérosa, Sopianae (Pécs) lett.¹⁷ A kor hitbéli gondolkodását Nikodémósznak – a jeruzsálemi Nagy Tanács (Szanhedrin) tagjának – újtestamentumi szerepe felől közelítő Rugási Gyula¹⁸ tanulmánya elemzi (jelen mellékletünk is közli – a szerk). Az Arius és Alexandrosz vitájából (318-tól) végül eretnekként többek között Sopianaebe menekült hívek (3-4. század fordulójára), az athéni Akadémia Rómába is szétszórattott püthagoreus tudósai (529), végül az Európa-szerte (például a Pilsbe) menekülő kényszerülőt templomosok (1312-től) egy hipotetikus, püthagoreus-ariánus-pálos párhuzamot mutatnak. E szelemtörténeti kapcsolat fényében az ariánusok által sajátos térformákkal megépített kultikus terek, a sírkamrák falaira festett paradicsomi földra – ez Pécelt az Apokón túl egyedülálló – most közönség elé táró leletegyüttese az ókeresztény kutatás új fejezetét nyitotta meg. Jól gazdálkodva a Világörökség cím mögött rejli szellemi értékekkel, a késő antik város temetőjének feltárt épületei, csodálatos festményei és ezek szellemisége az Európai Kulturális Főváros 2010-es eseménysorozatának reflektóriájában a hely géniuszának világáraszló elismerését hozhatja.

A másik aprópt Ertsey Attila idén májusban tartott konferenciánkon elhangzott – ugyancsak a mostani Utóirat mellékletben közölt – előadásának egyik illusztrációja szolgál-

A VELENCEI MAGYAR PAVILION SANTO STEFANO ROTONDO-MAKETTJE. FOTO: SZEGŐ GYÖRGY

tatja. Száz éve, a 20. század elején a Rudolf Steiner tervezte első Goetheanumhoz a németországi Malsch városában Karl Stockmeyer készítette járható famodell (1912) fotódokumentumát látva, az atlantisz-ariánus-pálos tudás (Teremtő-ember-természet egysége) többször újászületésének lehetünk tanúi. E makett színté a 2000-es Építészeti Biennálé magyar-pavilonjában bemutatott Santo Stefano Rotondo-modell szelemtörténeti párja. A két új adalékkal – amit Gerle Jánossal kurátorként akkor még nem ismertünk – aktuális az építésszál kibővült közlés.

* A 2000-es velencei Építészeti Biennálén atlantisz örökségként prezentált római Santo Stefano templomát és annak a magyar kiállításába épített modelljét elemző katalógustanulmányhoz a szerző a 2007-ben megnyitott pécsi ókeresztény sírkamrák kontextusát változó építésszál mellékként (lásd még a főláp 4. oldalán Baliga Kornél írását a pécsi ókeresztény sírkamrák új látogatóközpontjáról ill. Krámling János: Gerle László és a Santo Stefano Rotondo c. írását a MÉ 2003/4 Utóirat 36. oldalán) – a szerk.

Jegyzetek

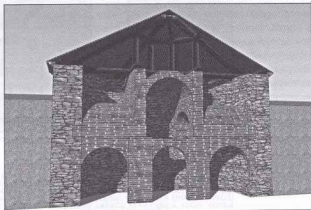
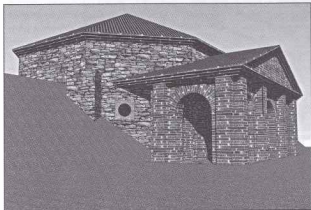
1. Platón: Válogatott művek, Európa, 1983
2. L. Gerő: A római Santo Stefano Rotondo, a magyarok nemzeti temploma. MTA Római Tört. Bizottság, Budapest 1944.
3. a. Nardini: Roma antica. Lib. III.

- b. R. Lanciani: Monumenti antichi dell' Accademia Lincei, 1891.
- c. A. Venturi: Storia dell' Arte Italiana I.
4. H. Glüick: Der Ursprung des römischen und abendlandischen Wölbungsbaues, 1933
5. a.O. Wulff: Altchristliche und Byzantinische Kunst Berlin, 1914.

magas építész

Nikodémosz, Izrael tanítója

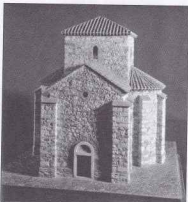
- b. R. Krautheimer: S. Stefano Rotondo a Roma e S. Sepolcro a Gerusalemme, 1935
 c. Isabelle: Les édifices circulaires, 1855.
 d. Ch.Hülse: Röm. Mitt., 1892
 e. Homo: Lexique de Top. Rom., 1900
 f. Wulfinger: Zeitschrift der Numismatik, 1933
 g. G. Dehlo und G. Bezold: Die Kirchliche Baukunst des Abendlandes, 1884
6. H. Brandenburg: Die Kirche S. Stefano R. in Rom, de Gruyter, Berlin-New York, 1998
 7. F. E. Eckhardt Strohm: a. Atlantisz mestertudása I.
 b. Atlantisz anyagai II. Fény, Budapest, 1996
 8. a. Ritz Sándor S. J.: a. Cielo, Roma, 1986
 b. A templom „La Rocca”, Roma, 1987
 9. Gerő Anastasius feljegyzéseire hivatkozik (in: Hadr. Eccl. 347), l.m. 18. o.
 10. Gerő, l.m. 21. o.
11. a. S. Runciman: The History of the Crusades, Cambridge Univ. P., 1995/Osiris Bp. 1999
 b.U. Eco: Il pendolo di Foucault, G. Edit. Fabbri-Bompiani-Sonzogno-Edas, 1988/ Európa, Bp. 1992
 12. Maróti Géza: We are Atlantis, Magyar Nemzeti Galéria adattára Budapest, kézirat, 1941
 13. James Wines: Unbuilt America S.I.T.E. 1978/Bartók32 Galéria Bp. kat. Szerk: Bán András
 14. Kunszt György-Klein Rudolf: Peter Eisenman, Akadémiai Kiadó, Bp. 1999
 15. 6th International Architecture Exhibition: Sensing the Future/ the Architect as Seismograph, la Biennale di Venezia, Electa, 1996
 16. Ritz S. id. műb.b.
 17. Somos Róbert: Teológiai irányzatok az ökeresztény korban. Az arianizmus kérdéséhez. In: A pécsi világörökség, Sopianae Örökség Kft. 2004
 18. Rugásyi Gyula: Nikodémosz, Izrael tanítója. In: A pécsi világörökség Sopianae Örökség Kft. 2004

POZSARKO CSABA REKONSTRUKCIÓS RAJZAI A PÉCSI V. SZÁMÚ ÖKERESZTÉNY SÍRKAMRÁHOZ

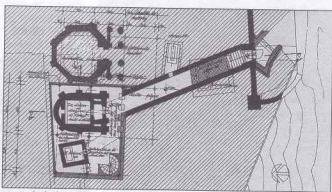
A CELLA SEPTICHORA MAKETTJE

A CELLA TRICHORA MAKETTJE

AZ V. SZÁMÚ SÍRKAMRA ALAPRAIZA ES REKONSTRUKCIÓJA. SÜMEGHY GYÖNGYVÉR RAJZA

AZ I. SZÁMÚ PÉTER-PÁL SÍRKAMRA ALAPRAIZA

A HARMADIK JELES ÉPÜLET, AMELY ALÁ UOYANCSAK NEM ÉPÜLT KÜLÖN SÍRKAMRA, A KÖZELMŰLTBÁN FELTÁRT NYOLCSZÖGŰ CSARNOK. BEJÁRATA DÉLEN VAN, KIS OSZLOPOS TORNYAC VEZETI BE. ES FELIS A FELSZÍN-ÁLA VAN MEKITTE. AZ OKTÓGONÁLIS KÖLTKUS KERESZTÉNY ÉPÜLETEK SZÁRA, JORDANIA TERÜLETEKÖR GÖRÖGORSZÁGON ES A BALKANON AT ITALIAO ISMERIÖK. LEÖIKABB MINT BAPTISZTERIUMOKAT, HÖGY EZ A CSARNOK MIÖEN CETI SZÖIGALT, NEHÉZ MEGÁLLAPITANI. AZ AZONBÁN BIZTOS, HÖGY A SÍRKAMRAK SÖRÁBA MINTGY BÉKELÖDVE CSAK KÖLTKUS BENDLETISEL KÉSZÜLHETET.

Faint, mostly illegible text columns in the lower half of the page, likely bleed-through from the reverse side or very low-contrast print.